

השבר הבסיסי: היבטים טיפוליים של רגרסיה

מיכאל באלִינט. תירגמה מאנגלית: חני גלעד. עריכה: עמנואל ברמן. סדרת פסיכואנליזה, הוצאת עם עובד.

רות נצר

(פורסם במוסף ספרים. 'הארץ' 18.6.06)

"השבר הבסיסי", ספרו האחרון של הפסיכואנליטיקאי היהודי החשוב מיכאל באלִינט (1889-1970), נכתב שנתיים לפני מותו. באלִינט, בנו של רופא יהודי מבודפשט, ברח לאנגליה עם עליית הנאצים בעוד הוריו נשארו באוסטריה. הם התאבדו בשנת 1944, כדי להימנע ממעצר וגירוש.

בספר זה שב באלִינט לנושאים שהעסיקו אותו מאז שנות השלושים; למעשה, הספר הוא סיכום של מפעל חייו. באלִינט בוחן את מושגי היסוד של הפסיכואנליזה שטבע פרויד, ומוצא בהם סתירות. מתוך ההבנה שסתירות הן תמיד נקודה פורייה בתיאוריה, הוא יוצא לדרכו-שלו ומגיע לתובנות חדשות ולמושגים חדשים כדי לתאר את תובנותיו על הנפש. בכמה מהן נפש האדם מתוארת במושגים שיש בהם אנושיות מקרבת לב - "השבר הבסיסי", "אהבה ראשונית" - במקום מושגים מעין-מדעיים כמו אלה של פרויד (שלב אוראלי, שלב אנאלי וכו').

התינוק-הילד-האדם נגלה בכתיבתו של באלִינט כאדם חי ומרגיש, ולא כיצור בעל פתחים גופניים יצריים, שעניינו בסיפוק ייצרי מידי, כפי שתיאר פרויד את התינוק ואת התפתחות הנפש בכלל. עולמו של התינוק, לפי באלִינט, הוא עולם של אהבה ראשונית עם האם, ולא של נרקיסזם ראשוני שעסוק בסיפוק יצרי. ההבדל בשתי הגישות הוא בין התייחסות לאדם כאדם - לבין התייחסות לנפש האדם מלכתחילה במושגים פתולוגיים.

כבר עטיפת הספר מושכת את הלב בשברונה-שלה. תצלום של אבן קיר או אבן רצפה שנשברה, ומגלה תחתיה שכבת אבן שגם בה יש שבר; קו שבר אפל, עמוק עוד יותר. תצלום השבר הבסיסי הזה מעביר עוצמה וכאב: העוצמה שיש באנשים פגועים בתשתית נפשם, שפגיעתם עמוקה מכל קונפליקט נירוטי שיש לפענח בתרפיה. מדובר בשבר בסיסי שכולל את כל המבנה הנפשי-ביולוגי, שכולל את הנפש והגוף כאחת. השבר הכפול הזה מבטא את העובדה ששבר חווייתי ראשוני וקדום בנפש מייצר שבר במנגנוני ההתמודדות עם העולם, הגורם סבל נוסף. הסבל הזה של חוויית השבר, שחוזרת על עצמה ביחסי האדם הפגוע עם הזולת, מתרחש גם במפגשי הפסיכותרפיה כאשר המטופל משחזר את השבר הראשוני ביחסיו עם המטפל. הסיבה לכך היא שהצורך שלו בקשר ראשוני הרמוני ואידיאלי גדול מכל מה שניתן לממש ביחסי אנוש, והאכזבה הבלתי נמנעת במסגרת יחסיו עם המטפל נחוות כשבר מחדש.

באלִינט משתמש בביטוי שבר כדי לתאר תוצאת טראומה מתמשכת של טיפול שאינו עונה על צורכי התינוק-ילד. המונח "שבר" מכיל בתוכו את העובדה שמהו כבר נבנה בנפש לפני שנוצר השבר, והמשהו הזה הוא הבסיס לאפשרות הטיפול. הוא משתמש בביטוי שבר ולא פצע, לעומת ז'וליה קריסטבה, הכותבת על "פצע נרקיסטי שאינו ניתן לסימון", משום שהוא כה קדום. המלה שבר מזמינה את דימוי התיקון, ומזכירה את המטאפורה הקבלית של "שבירת הכלים", כשהספירות נשברו מעוצמת האנרגיה האלוהית שלא יכלו להכיל. השברים נפלו כניצוצות על הקליפות, ותפקיד האדם הוא לתקן את השבירה.

השבירה הקבלית חופפת את מטאפורת הגירוש מגן העדן, שבו נשברה השלמות הראשונית של אדם-אלוהים (או כאן, תינוק-אם); באנגלית קרא באליונט לשבר הבסיסי בשם basic fault, כשמשמעות המלה fault היא גם פגם ואשמה. ואמנם, מי שמרגישים שיש בהם שבר בסיסי חשים שהם פגומים באופן בסיסי וגם אשמים בכך.

תחושת האשמה היא כשלעצמה שבר על שבר, משום שהיא מקשה על טיפוח יחס חיובי לעצמם ועל קבלת השבר. אבל גם התרבות היהודית-נוצרית מסבירה את הגירוש מגן העדן כתוצאת חטאו הקדום של האדם, ואילו חטא האכילה מעץ הדעת הוא חלק מתודעת האשמה שהדתות מבססות עצמן עליה; האם היה באליונט מודע לכל המשמעויות הללו? לדעתי, התרגום העברי טוב יותר, משום שהוא נפטר ממשמעות האשמה.

ארכיטיפ שבירת הכלים והגירוש מגן העדן מתייחס לעצם חוויית ההפרדה ההכרחית מהרחם ומן הסימביוזה עם האם, שהיא גורלו של כל יצור אנוש בתהליך הגדילה ולא דווקא פגיעה ראשונית בילד וליקוי חמור בטיפול בו. למעשה אנחנו פוגשים כאן ארכיטיפ כלל-אנושי, שמשמעותו חורגת בהרבה מן המצבים המסוימים שבאליונט התכוון אליהם. קיומו של ארכיטיפ כלל-אנושי זה של שבירה יכול להשתלב עם המטאפורה של באליונט, בעוד שלמעשה באליונט מתאר מצבים שבהם ההפרדה הטבעית ההכרחית לא התרחשה כראוי, ומהלך ההפרדה השתבש באופן אנוש כך שהשבירה העמיקה ונהפכה למצב כרוני.

באליונט מציין שני סוגי התמודדות עם השבר; לאחד הוא קורא "הצורה האקונופילית" (מדוע להשתמש בכינויים כה לא-ידידותיים?): אדם המשקיע יותר מדי באובייקטים שהוא מבקש להיצמד אליהם; לשני הוא קורא "הצורה הפילובטית": אדם הנמנע מאובייקטים בעולם החיצוני כדי ליהנות מביטחון יחסי בעולמו הפנימי.

חלקים נרחבים בספר מוקדשים לתיאור איפיוני השבר הבסיסי, לדילמות הטיפוליות שמתעוררות ולדרכי ההתמודדות של המטפל איתן; מכיוון שדרכי הטיפול הפסיכואנליטיות האורתודוקסיות אינן מתאימות לטיפול באנשים אלה, נדרשות נוכחות וגמישות גדולות יותר של המטפל. ראוי לציין, כי למעשה בעשורים האחרונים מתקיימת מגמה כזאת של התגמשות ונוכחות בכל האסכולות הטיפוליות למען כל הפונים לעזרה.

לסיום אצטט קטע מהספר, שמשמעותו הפוליטית חורגת בהרבה מן ההקשר הפסיכותרפויטי הצר ומתאימה מאוד לאזורנו ולמצבנו, אך לא רק לו: "מטופלים מסוימים אכן חשים שאין טעם לחייהם אם ייטלו מהם את תחושת העוול והשנאה, או לחילופין אם לא יקבלו פיצוי מלא על כל העוולות ואף על השנאה הכרוכה בהן. כל פירוש המנסה לשפוך אור חדש על תחושת העוול נחוה על ידי המטופל כניסיון להמעיט בחשיבותו של העוול. כל ניסיון כזה נתפס כאיום לגזול מהם את ההצדקה לקיומם. הם חשים באמת ובתמים שאין כל טעם אחר לחייהם" (עמ' 201).

The Basic Fault / Michael Balint